

Непрошені гості

Клим Поліщук

(З хроніки одного села)

I

Тільки настала весна, як зразу ж і клопоти повстали. Скрізь і всюди тільки й мови: — Біда!.. Чим-то сіяти та орати?!

I ніхто нічого не міг сказати. Без усяких розмов знали всі, що нема чим не тільки що сіяти та орати, але й себе прогородувати...

Замислено дивилися на чорні руїни панського двору й мовчки думали про себе: — Таке багатство було!..

I з усього того тільки один журавель коло криниці цілий zostався, а все інше ще позаторік поділили між собою. Гадали, що тим поліпшать свої господарства злиденні, а воно сталося так, що й свого добра збулися...

Вдень ходили собі над річку дивитися, "як ломиться крига", а вечором, потай один від одного, скрадалися поза клунями й викопували щось з того, що ще восени заховали в землю... Так жили день у день і не могли відрізнити свята від буденного дня, бо всі нічого вже не думали робити.

— Роби не роби, все даремне... — казали молодші.

Старі журно хитали головами.

— Чи ж ми вам не казали, що так буде?..

I наче розвагою були похорони... Особливо тоді, коли вмирав хтось із статечних господарів, за яким було чим справити поминки... Те, що було ним закопане поза клунею, діставалося й ділилося між людьми, як колись панське багатство...

Нарікали на те, що мало вмирили. А торік, як селом сипняк качав, навіть липові хрести в коловоротах повиставляли, щоб "помірок минув"... Старі люде радили зробити так, а молодші, хоч і не вірили, але хотіли ще трохи пожити і послухалися їх...

Кожної неділі ходили до церкви. Ходили не для того, щоб молитися, а щоб послухати, "як новий піп казання каже"... Новий піп щойно прибув сюди десь аж із Києва і "вмів добре говорити", і те, то він говорив, було таким потішаючим для всіх, що якби не це, то хто знає, як-то воно й жилося б?..

Між собою тихцем розмовляли:

— Казав піп, що є в світі якась пані Гантанта, що всьому нашому горю могла б зарадити, та тільки чомусь не хоче!..

— А може вона яка родичка нашого пана і гнівається на нас, що ми його багатством розпорядилися?..

I так, сумніваючись, хотіли на щось надіятися і ніхто не допускав до голови таких думок, щоб так було завжди...

— Щось воно проте мусить статися! — говорив навіть сам голова "Комнезаможа", який ще не так давно допомагав збирати "продподаток".—Хіба ж можливо, щоб такий

безпорядок був?..

Бувші господарі слухали й зітхали, а бувші наймити ніяково всміхалися і в гурті старалися триматись осторонь.

—Хто знає,—думали про себе,—може та Гантанта і справді щось може?..

II

Якось приїздив комісар "Райпродкому". Вилаяв за щось голову "Комнезаможа" і поїхав собі. Думали, що з "продподатком" справа, але воно зовсім не те...

В неділю замість того, щоб сказати щось таке, що дало б надію "на зміну", піп виголосив:

— Кожний з нас має свій гріх і кожний по-своєму мусить спокутувати його! Не за що інше, як тільки за ці гріхи скарав нас Господь Милосердний жорстоким голодом, аби ми оброзумили— ся й покалися. Мало цього, хоче Бог ще й випробування нашого серця! Треба віддати Богові боже, а цісареві цісареве... Присилає нам наша влада голодних дітей з Московщини... По одній дитині на кожну хату... Прийміть же їх до себе й поділіться з ними останнім, як то подобає справжньому християнинові!..

Забулися навіть, що в церкві. Захвилювалися й загомоніли, як розворушений вулик:

— А хто буде з нами ділитися?!

Не слухали, заки буде сказано "амінь", і стали один за одним тиснутися з церкви, наче їм там загрожувала смертельна небезпека. Висипали всі на цвинтар і тут стали щось кричати, когось лаяти, комусь погрожувати і ніяк не могли зрозуміти, що сталося з ними...

— Сам голодний, що собаку з'їв би, а тут ще ділися чортзна з ким! — кричали молодші.

— Так, так! — притакували за ними старі. — Божим духом живемо...

І раптом затихли всі, аж роти пороззявляли. Дорогою повз церкву, як череда овець з пастухом, лементуючи й галасуючи, сунувся величезний гурт дітей з озброєним міліціонером.

— Здравствуйте, товарищі!—крикнув до господарів міліціонер. —А скажіте, где здесь Комбед помещается.

А господарі, задивившись на дітей, аж позавмирили. Ніхто пари з вуст не випустить.

— Где комбед?! — крикнув міліціонер знову.

— Га? Що? — почулося спантеличене. — "Комнезамож", може?..

І всі разом показували в бік будинку, де колись була сільська управа, але ніхто з них не хотів вийти з цвинтаря, щоб хоч одно слово промовити до дітей. Діти ж сміливо розглядалися навколо себе, штовхали одне одного, сміялися між собою і були зовсім байдужі до того, як саме дивляться на них незнайомі їм "опікуни"...

— Ну, марш! — сказав міліціонер до дітей і подався з ними далі.

Голосне зітхання вирвалося з господарських грудей і вже ніхто з них не лаявся і не погрожував, а тихо й мовчки стали розходитися по своїх голодних хатах. І коли тільки переступали через поріг, зараз же казали:

— Зачиняйте двері добре і не пускайте нікого!..

III

Вечором, як смеркалося, голова "Комнезаможа" ходив з дітьми від хати до хати й кричав під дверима:

— Беріть собі гостя в хату!..

— Що то за гість, коли він непрошений?!

— Та що там ще балакати?—сердився голова. — Відчиняйте, коли не хочете мати лиха!..

Двері повільно відчинялися, і голова зразу ж впихав у них "гостя".

— Беріть, коли наказують!—говорив голосно і слідом за цим вже тихше додавав:—Якось-то буде!

Майже до самісінького ранку гавкали на селі собаки, яких дражнив голова "Комнезаможа", і майже до самісінького ранку то тут, то там повільно скрипіли двері і чулося:

— Ми не просили!..

Перед сходом сонця залишався ще один тільки хлопчик і голова взяв його до себе. Йшов додому понад рікою і, слухаючи розбурханого гомону весняних хвиль, думав:

— І який же я був дурень, коли згодився на це прокляте головування!.. Бийся тут сам один, як риба об лід, а як прийде ота пані Гантанта, то своя ж громада повісить на першій гілляці. Треба буде примиритися якось...

Глянув на хлопчика, що йшов поруч нього, і стало чогось начебто соромно.

— Звідки ти, хлопчику?—спитався хлопчика.

— Чаво? — повернувся він до нього.

Тоді він пригадав, що хлоп'я не тутешнє, і, намагаючись говорити по-московському, запитався вдруге:

— Одкудава ти, мальчонка?

— Із самой Маскви! — жваво відповіло хлоп'я.

—Што ж там теперічка, большой голод?—питався він далі.

—Да, порядочний!—простягнуло хлоп'я, шморгаючи носом.

— А еті діті, што прішлі сюда, очінь голодовалі?

— Ну, зачем же ім голодать?—бундючливо заявило хлоп'я. — Діті робочіх не галадають!..

— А для чіво же їх тагда к нам пріслалі? — аж зупинився голова "Комнезаможа". — Коли їм там було що їсти, так чого ж тоді вони сюда прийшли?..

Хлопчик нерозуміючо моргав очами і так же нерозуміючо говорив:

— Сказалі нам, шо сдесь в хахлов всево много і...

—Ціхо!—з несподіваною злістю в голосі крикнув голова. — Тільки й знаєте, що лізете до нас, як сарана яка!..

Хлопчик злякано затих, і так він привів його до хати.

— Боже мій, Боже! — заголосила жінка. — Ось своїй рідній дитині нема чого дати, а ти ще заволок усяких стягаєш до хати!..

— Мовчи, жінко! — гукнув кін. — Не лементуй так! Завтра його в нас не буде!

— А куди ж ти його дінеш? То ж у всіх хатах повно! — голосила жінка. — Як нечисті якої!..

— То вже моє діло! — твердо сказав він. — А ти нагодуй його, чим маєш, і поклади спати!..

Жінка, плачучи й зітхаючи, стала поратися коло печі, а він ліг на лаву і став думати. Думав і дивувався, що кожна думка кінчалася одним і тим самим:

— Біда, та й годі!..

IV

...Як завжди, так і тепер повиходили над ріку і стали розмовляти:

— Гей! — каже один господар. — Наїхали до нас гості, що годі тепер куска хліба спожити... Що то буде з цього всього?..

— Нічого! — відповідає другий. — Загинемо, як руді миші...

— Та якось-то воно буде! — вмішався в розмову голова "Комнезаможа". — От, чув я, що Гантанта намовляє німців, щоби вони знову прийшли до нас та свої порядки встановили...

— Справді?! — гукнуло в один голос кільканадцять господарів і враз навколо непоказного голови "Комнезаможа" стовпилася ціла юрба цікавих.

— Чи справді, чи ні — добре ще не знаю, але чув, що так має бути... — говорив голова.

— А що ж тоді з нами буде? — питався хтось із старих.

— Хто його знає?.. — сказав на те голова "Комнезаможа". — Я тепер про себе потерпаю, ви ж знаєте, чим я був колись і чим став тепер...

— А так, так!.. — закивали головами. — Нелегко воно отак з панського наймита та самому паном стати...

— Та я ж не пан, а товариш! — заперечив голова.

— А хіба не все одно, який там чорт їздить по нашій спині? — загули сміливо й роздратовано. — Тож, що хотів, те й робив з нами, як продподаток отой збирали!..

— Був наказ такий... — оправдувався голова.

— Ну, а тепер нове нещастя насадив на нашу голову! — крикнув хтось обурено.

— А хто ж вам перешкоджає збутися його? — хитро закинув голова.

— Як то так збутися?! — здивувалися. — То ж їх не заберуть від нас, хоч би ми гвалт кричали?..

— І не треба, щоб забирали! — сказав голова. — Посадіть їх усіх разом на кригу і хай собі пливають на здоров'я!

— А як, на загибель? — суворо спитався якийсь старий дід.

— І хай собі!.. Яке вам до того діло?..

Очі всіх цікаво звернулися в бік річки, наче перший раз бачили її.

— Як же це так? — почувся голос того ж діда. — А потім що буде?..

— Нічого... Скажу, що самі... пливати захотіли, а наглядача в нас немає... — тихо заговорив голова. — Але глядіть, якби так справді була ота Гантанта, то ви вже тоді вступіться за мене!..

— Та що вже там і говорити?! — згідливо відповідали. — Коли б тільки вона прийшла...

Потім глянули один одному в вічі і все зрозуміли. Наче змовилися, відразу подалися по домах і, через годину, вернулися з московськими дітьми.

Прийшов мельник з довгим гаком і зачепив ним одну велику кригу. Всі охоче допомогли йому притягти її до берега.

— Сідайте! — каже до дітей мельник. — Будемо плавати!..

Діти мовчки тиснулися одне до другого і з жахом дивилися на розбурхану ріку.

— Ми боїмося!.. — сказали нарешті.

— Сідайте, сідайте! — сказав і голова "Комнезаможа". — То дуже цікаво...

Заплакали в один голос:

— Ми не хочемо!.. Ми не хочемо!..

— Що?! Не хочете?! — скрикнув мельник і кинувся до дітей. Кинулися й інші...

— Що?! Не хочете?! — хрипіли. — Так ми вас!..

Діти пробували було тікати, падали на землю, хапалися за ноги, кусалися за руки, але їх брали й волокли до річки...

Коли вже було по всьому, до річки прибіг задиханий піп.

— Що ви зробили?! — крикнув він до них. — Ви ж люди!..

— Ми й самі знаєм, що ми люди, а от вони не люди! — сказав хтось з гурту.

Піп тільки руки заламав:

— Господи Боже! Прости їм, бо вони не відають, що творять!..

Голова "Комнезаможа" опам'ятався скорше всіх і бігом кинувся додому. Слідом за ним стали розходитися і всі інші...

V

...Через тиждень комісар "Райпродкому" і комісар "Повітчека" допитували голову "Комнезаможа".

— Пішли гулять над річку, — казав голова, — та й захотіли плавати... А воно-то звісно! Діти малі, доглядача не було коло них, бо в кожного своє діло, а річка бурхлива...

— Так, так! Пішли гулять, а річка бурхлива!.. — як один чоловік гула вся громада.

І то був перший день, коли між головою "Комнезаможа" і сільською громадою настала повна згода...

1922 р., весна